

ROZVOJ VÝZKUMNÝCH DOVEDNOSTÍ STUDENTŮ TĚLESNÉ VÝCHOVY NA PEDAGOGICKÉ PRAXI.

VLADIMÍR HORKEL, HANA HORKLOVÁ

Abstrakt: *Jedním z problémů, se kterými se setkáváme na pedagogické praxi je tendence studentů učitelství tělesné výchovy uplatňovat v závěru studia zkušenosti, které získali jako žáci a studenti na základních a středních školách. Možností, jak zvýraznit potřebu odborného a pedagogického vzdělání při vytváření profesních kompetencí učitele tělesné výchovy je využití výzkumných metod.*

Klíčová slova: *tělesná výchova, pedagogická praxe, výzkumné metody*

Abstract: *One of the problems we encounter in the pedagogical practice is that upon the final phase of their studies the PE students tend to use the experience they had gained as pupils or secondary school students at their schools. The utilization of research methods is a way of emphasizing the necessity of both professional and pedagogical education targeted at the creation of the PE teachers' professional competences.*

Key words: *PE (physical education), pedagogical practice, research methods*

Úvod

Vzdělávání na základních školách je v současné době doprovázeno nejen vznikem nových dokumentů, ale i zvýšenými nároky na učitele, kteří prací na konkrétních školních vzdělávacích programech mohou výrazně přispět k profilaci vlastního předmětu. Koncepce tvorby těchto programů s uplatněním vymezeného základního kurikula odpovídá i novému pojetí kompetencí učitele základní školy. Základ tohoto pojetí spočívá v komunikativním tvořivém uplatňování pedagogických dovedností, vědomostí a zkušeností, směřujících k pochopení toho, co žák potřebuje, aby mohl vzdělávacím úsilím rozvinout svoji osobnost.

Současné pojetí výchovně vzdělávací práce v předmětu školní tělesná výchova je determinováno dosavadním modelem přípravy učitelů, úrovní jejich poznatků z psychologie a pedagogiky a odrazem potřeb společnosti. Tento stav se projevuje v charakteru činnosti učitele a žáků, hodnotících kritériích, zaměření cílů a preferencí prostředků tělesné výchovy. Úspěšná realizace nového pojetí výuky je podmíněna kvalitní profesní přípravou studentů učitelství tělesné výchovy (Horkel, 2001).

Nedílnou součástí profesní přípravy učitelů tělesné výchovy jsou pedagogické praxe. V rámci těchto povinností si mohou studenti prakticky ověřovat poznatky z odborné i pedagogické přípravy získané během vysokoškolského studia. Ukazuje se, že uplatňování vědomostí a dovedností z profesní přípravy je značný problém. Studenti mnohdy raději více využívají poznatky a zkušenosti, které získali jako žáci a studenti na základních a středních školách, než vědomosti a dovednosti získané studiem na vysoké škole. Tato skutečnost ukazuje na určitý rozpor mezi teoretickou přípravou studentů a školskou praxí. Také diskrepance mezi akčními teoriemi a užívanými teoriemi učitelů tělesné výchovy vyžadují zvýšenou pozornost na pedagogických praxích (Svozil a aj., 2004).

Profesní kompetence jsme rozdělili dle jednotlivých fází přípravy studentů na pedagogické praxi na kompetence projektové, realizační a diagnostické. Podobně i Fialová (1999), která na základě analýzy vydělila tyto klíčové kompetence učitele:

- I. kompetence projektové (plánovací a psychodidaktické)
- II. kompetence realizační (komunikativní, organizační a řídicí, diagnostické a intervenční)
- III. kompetence reflexivní (pozorování, hodnocení a sebehodnocení)

V našem sdělení jsme se zaměřili na metodické postupy, které nám v průběhu pedagogické praxe umožnily vytvářet profesní kompetence studentů – budoucích učitelů tělesné výchovy.

Metodika

Průběžná pedagogická praxe, ve které studenti praktikují ve vybrané základní škole, se koná na PF UJEP v letním semestru v délce 9 výukových týdnů. Obsahem kurzu jsou cíleně vytvářené pedagogické dovednosti studentů ve školním prostředí. Základem jsou dovednosti organizační, komunikační a diagnostické. Cílem výuky je dokonalá příprava na souvislou pedagogickou praxi.

Pedagogická praxe probíhá na škole, ve které máme k dispozici 2 tělocvičny (herní a gymnastickou). První úvodní hodina je náslechová, ve které se studenti seznamují se školním prostředím, další hodiny jsou vyhrazeny k didaktickým výstupům studentů.

Didaktické výstupy absolvují obvykle dva studenti (jeden jako praktikant, druhý jako jeho asistent). Ostatní studenti hodnotí pedagogické dovednosti studentů – praktikanta a asistenta dle předem dohodnutých výzkumných metod. V tělocvičně je dále přítomen vysokoškolský učitel – didaktik předmětu a učitel základní školy. V průběhu praxe si každý student vyzkouší všechny plánované výzkumné postupy. Studenti pracují ve skupinách přibližně desetičlenných.

Hodnocení didaktického výstupu probíhá na didaktickém semináři, kde nejprve celkové hodnocení provede určený student na základě dílčích hodnocení svých kolegů, potom praktikující student zhodnotí vlastní výstup ve vyučovací hodině a hodnocení ukončí vedoucí semináře – didaktik předmětu. Průběžná pedagogická praxe navazuje na semestrální výuku didaktiky tělesné výchovy a didaktické výstupy v praktických disciplínách.

Na základě analýzy didaktických výstupů v praktických předmětech, průběžné a souvislé pedagogické praxe a připomínek cvičných učitelů jsme vymezili nedostatky v profesní přípravě studentů učitelství tělesné výchovy. S kvalifikovaným odhadem možností, které nám poskytuje průběžná pedagogická praxe jsme se pro odstranění uvedených nedostatků zaměřili na přípravu těchto pedagogických dovedností:

- I. Kompetence projektová
 - Dokázat vypracovat podrobnou přípravu na vyučovací hodinu
 - Stanovit efektivní a logický metodický postup
 - Odhadnout fyzické zatížení vzhledem k věku a schopnostem žáků

- Vytvořit didaktické situace, které umožní cíleně projevit samostatnost žáků
 - Dokázat spolupracovat na přípravě a hodnocení vyučovacích hodin s ostatními studenty
- II. Kompetence realizační
- Dokázat navázat kontakt s každým žákem
 - Realizovat srozumitelný a jednoduchý výklad
 - Vytvářet příznivé klima třídy
 - Zapojovat do činnosti všechny žáky
 - Umět udržet kázeň
 - Podporovat spolupráci žáků
 - Poskytnout přesnou zpětnou informaci o výkonu žáka
 - Dodržet časový plán vyučovací hodiny
 - Sledovat všechny činnosti žáků
 - Pravidelně hodnotit průběh hodiny
- III. Kompetence reflexivní
- Dokázat systematicky pozorovat vyučovací hodiny a pořídít o tom záznam
 - Provést sebehodnocení vlastního didaktického výstupu
 - Umět tvořivě argumentovat na připomínky ostatních studentů
 - Na základě dílčích hodnocení zpracovat celkové hodnocení didaktického výstupu
 - Na základě hodnocení studentů zpracovat a posoudit výzkumnou metodu

Výsledky a diskuse

Hodnocení vytvářených pedagogických dovedností probíhalo v několika rovinách. Základní a nejdůležitější však bylo hodnocení pomocí výzkumných metod. Dovednosti, které nebyly pokryty výzkumnými metodami, byly základem hodnocení učitele – didaktika předmětu a sebehodnocení provedli praktikující studenti na seminářích didaktiky tělesné výchovy. Dokumentace výsledků bude provedena na základě vyhodnocení pedagogických praxí za poslední dva roky (6 skupin, 54 studentů, 36 vyučovacích hodin).

Činnosti učitele

Do předem připraveného formuláře studenti zaznamenali každých 15 vteřin převažující didaktickou činnost, kterou hodnocený student vykonával. V seznamu je výklad, ukázka, zpětná vazba, pochvala, pomoc, dotazy a další nezbytné činnosti. Hodnocení se provádělo součtem všech záznamů.

Z hlediska hodnocení pedagogických dovedností se zaměřujeme především na dobu trvání nejvíce frekventovaných činností, dále pak na úplnost všech didaktických činností nezbytných pro průběh výchovně vzdělávacího procesu.

Při vyhodnocování se prokázala souvislost mezi pečlivou a promyšlenou písemnou přípravou a dobou, kterou věnuje student výkladu, organizačním činnostem a problémům s kázní žáků. Přes stálá upozornění studenti stále ještě dostatečně neposkytují potřebný čas pro dotazy žáků, motivaci a případnou pochvalu. Individuálně jsme zaznamenali velký časový prostor věnovaný podrobnému vysvětlování, zbytečnému ukázkování a pasivnímu sledování (tab. 1).

Tab. 1 Hodnocení vybraných činností učitele (v min.)

ČINNOSTI UČITELE	MINIMÁLNĚ	MAXIMÁLNĚ	PRŮMĚR
výklad	9	17	12
ukázka	6	21	14
korekce	4	6	5
organizace	6	12	8
sledování	7	18	12

Chronometráž

Pro hodnocení využití vyučovacího času v didaktických výstupech studentů jsme použili metodu chronometráže. Touto metodou sledujeme pedagogicky využitý čas a ztrátový čas. Pedagogicky využitý čas zahrnuje vlastní aktivní čas cvičení žáka a další činnosti bezprostředně související s výchovně vzdělávacím procesem. Ztrátový čas představuje dobu žákovy pasivity, popřípadě nekázeň.

Při hodnocení pedagogických dovedností se nezaměřujeme pouze na posouzení aktivního cvičení žáka, ale i na ostatní části pedagogicky využitého času. Posuzujeme především délku souvislého výkladu, čas věnovaný přípravě náradí, přechodům ze stanovišť apod. Z hlediska hodnocení efektivity pohybových činností byla, na základě literárních poznatků (Rychtecký a Fialová, 1998), většina výstupů studentů hodnocena jako výborná (tab. 2).

Tab. 2. Hodnocení jednotlivých hodin.

HODNOCENÍ	GYMNASTICKÁ	HERNÍ	ATLETICKÁ	CELKEM
Výborné	6	14	3	23
Velmi dobré	4	3	2	9
Průměrné	1	0	2	3
Podprůměrné	1	0	0	1
Počet hodin	12	17	7	36

Pedagogické dovednosti

Pomocí posuzovací škály studenti hodnotili úroveň pedagogických dovedností, které patří ke kompetencím komunikativním, organizačním a řídicím. Do hodnocení jsou zařazeny pedagogické dovednosti nezbytné pro bezproblémový průběh hodiny školní tělesné výchovy (přesnost instrukce, korekce činnosti, metodický postup, organizační jistota, dopomoc, záchrana apod.). Kromě záznamu do formuláře je student ještě povinen doplnit slovně svoji volbu úrovně hodnocení. Vzhledem ke skutečnosti, že tento způsob hodnocení navazuje na výuku didaktiky gymnastiky, byla hodnocení těchto dovedností ze strany ostatních studentů velmi příznivá.

Dotazník

Hlavním důvodem zařazení dotazníku pro žáky mezi výzkumné metody byl ten, aby si budoucí učitelé uvědomili, že je vhodné při plánování výchovně vzdělávací činnosti zohlednit také zájmy a potřeby dětí. Jednotlivé položky dotazníku

představovalo 14 otázek na učební atmosféru, uspokojení z pohybové aktivity, pochopení cíle hodiny, pochvaly, samostatnost v rozhodování i činnostech apod. Dotazník obvykle vyplňovali 2 žáci po skončení hodiny spolu s určenými studenty. Analýza odpovědí na otázky v dotazníku prokázala, že žáci hodnotili průběh hodin převážně kladně a dávali přednost sportovním hrám před zařazováním gymnastických nebo atletických činností.

Hodnocení didaktického výstupu.

Celkové hodnocení didaktického výstupu studentů na pedagogické praxi bylo doplněno ještě obsahovou analýzou písemné přípravy a měřením srdeční frekvence u dvou žáků. Obsahová analýza byla zaměřena především na hodnocení profesní kompetence projektové, měření srdeční frekvence hodnotilo fyzické zatížení v průběhu hodiny.

Závěrečné hodnocení

Závěrečné vystoupení vedoucího semináře ukončilo hodnocení jednotlivých didaktických výstupů studentů. Zkušený učitel s dlouhodobou praxí se zaměřil především na hodnocení pedagogických dovedností, které lze obtížně posuzovat vědeckými metodami (např. gradace atmosféry v hodině, starost o bezpečnost žáků, nadhled k vyzývacím projevům, včasné tlumení konfliktů, řešení nenadálých situací, přehled o celkovém dění v tělocvičně, zaměřenost na každého žáka). Smyslem vystoupení bylo i sdělení, že ne všechno se dá převést do čísel a výkazů, a že v průběhu školní praxe se každý dobrý učitel postupně dopracuje k vlastnímu pojetí výuky, k čemuž má právě ten a ten student ty a ty předpoklady.

Závěry.

1. Předpokládáme, že důraz na rozvoj výzkumných dovedností změní vztah studentů k výzkumné činnosti. Vyváženost mezi činnostmi pedagogickými a výzkumnými přispívá k většímu využívání výsledků výzkumu ve školní praxi.
2. Integrace teoretické a praktické přípravy má v našem pojetí charakter gradujícího systému, v němž se v jednotlivých etapách výuky formují profesní kompetence studentů tělesné výchovy.
3. Systém je vytvářen jako otevřený, neboť volbou výzkumné metody zahrnuje své vlastní změny. Dochází tak k plynulým proměnám, které předznamenávají způsoby změn ve škole a ukazují činnost učitele jako složitý, ale zároveň i proměnlivý výzkumně vzdělávací proces.

Literatura.

FILOVÁ, H. Slovo úvodem. In. *Budoucí učitelé na souvislé praxi*. Brno: 1999, s. 7-20, ISBN 80-85931-73-7

HORKEL, V. *Transformace školní tělesné výchovy*. Ústí nad Labem: 2001, ISBN 80-7044-386-3

RYCHTECKÝ, A. a FIALOVÁ, L. *Didaktika školní tělesné výchovy*. Praha: UK, 1998, ISBN 80-7184-659-7

SVOZIL, Z. aj. *Transfer didaktických dovedností studentů tělesné výchovy na pedagogických praxích. Tělesná kultura.*, 2004, sv. 29, č. 1, s. 54-80, ISSN 1211-6521

Kontakt:

Doc. Mgr. Vladimír Horkel, CSc., KTV PF UJEP, České mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem, horkel@pf.ujep.cz

Mgr. Hana Horklová, KTV PF UJEP, Hoření 13, 400 96 Ústí nad Labem, horklova@pf.ujep.cz